

**X. ULUSLARARASI
YUNUS EMRE SEVGİ
BİLGİ ŞÖLENİ BİLDİRİLERİ
(06-08 MAYIS 2010)**

**Hazırlayan
Prof. Dr. Erdoğan BOZ**

ESKİŞEHİR, 2011

**YUNUS EMRE’NİN HUMANİZM GÖRÜŞÜ
PERSPEKTİFİNDEN ÖTEKİLEŞTİRME PROBLEMİ**

Dr. Adem SAĞIR
Erkan DİKİCİ**

ÖZET

Bu çalışmada, Türk tarihinin önemli şairlerinden ve mutasavvıflarından birisi olan Yunus Emre’de evrensel insan anlayışı perspektifinden, ötekileştirme düşüncesi ile ilişkisine temas edilmek amaçlanmıştır. Bu bağlamdan hareketle, hümanizm düşüncesinin ortaya çıkışı ve gelişim süreci açıklanmış, sonrasında Yunus Emre’de ifade ettiği anlam dile getirilmiş ve Yunus Emre’nin sahip olduğu evrensel insan anlayışının ötekileştirme karşısındaki genel karakteri değerlendirilmiştir. Böylelikle, temelinde insan-insanlık sevgisinin bulunduğu ve evrensel insan anlayışına yönelik bir hümanizm anlayışı benimseyen ve bunu şiirlerine yansıtan Yunus Emre’nin, günümüzün önemli tartışma konularından birisi olan “açılım” kavramı ve “ötekileştirme” olgusu söz konusu olduğunda kullanılabilir mesajları, 13. yüzyıl perspektifinden ele alınmış ve değerlendirilmiştir.

Anahtar Kavramlar: Hümanizm, İnsan, Ötekileştirme, Evrensellik, Yunus Emre

Giriş Yerine : Farklılıklardan Ötekileş(tir)meye -

Her toplum, sahip olduğu bir takım dinamikler ve kendisini diğer toplumlardan ayıran belli başlı özelliklerle yapılaşmaktadır. Buradan hareketle bir organizma halinde varolduğu düşünülen toplumun, diğer bir organizmaya sahip toplumlarla arasına bir takım faktörler ve değerlerle sınırlar

Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü
(ademsagioglu@gmail.com)

** Sakarya Üniversitesi Sosyoloji Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi
(dikicierkan@gmail.com)

çizdiği kabul edilmektedir. Her toplumda kültürün bir parçası olan dil, din, ırk, mezhep, gelenek, görenek ve tarihi geçmiş gibi pek çok unsurun belirlediği bu sınırlar, aynı zamanda toplumun genel bir imajını çizmekle birlikte insanların sosyal kimliklerini oluşturmakta ve sosyalleşmelerinde birincil derecede rol oynamaktadır.

Farklılıkların sosyalleştirici etkileri beraberinde olumsuz sosyal süreçleri de getirebilme özelliğine sahiptir. Bu süreçlerden en belirgin olanı aynı toplum içerisinde gerçekleşen farklılaşma/farklılaştırma ya da ayırma/ayırmaştırma olgusudur. Bu durum derinleştikçe, kentlerde kapalı topluluklar oluşmakta, aynı apartman içerisinde komşuluk ilişkilerinin bile böyle bir sürecin yansımaları çağrıştırdığı görülmektedir. Korkunun ya da grup kaygılarının yön verdiği bu süreç, aynı toplum içerisinde karşılıklı uyumsuzlukları ve anlaşmazlıkları da ortaya çıkarmaktadır. Bu çalışmada amaç, korkuları ve ötekileştirme süreçlerinin ortaya çıkış kaynaklarını sorgulamaktan ziyade böyle bir durumun varlığını kabul ederek, sorunun çözümü için farklı bir perspektif sunmaktır.

Çalışmada bu bağlam dikkate alınarak, ötekileşme ya da ötekileştirme sürecinin olumsuz tezahürlerinden en önemlisinin, “*evrensel insan anlayışı*” üzerindeki etkisi olduğu düşüncesi üzerine tasarlanmıştır. Kavram çalışmanın merkezine konulmuştur; çünkü “*ötekileştirme*” kavramı, toplumsal ayrışmalara sebep olduğu için aynı zamanda evrensel insan anlayışının da zarar görmesine neden olmaktadır. Evrensel insan anlayışı ise daha çok ahlaki bir değere oturtulmuş insana duyulan sevgiyi ve ona yüklenen anlamı çağrıştırmaktadır. İnsana sevgi ve değer atfetme Avrupa’da hümanizm düşüncesinin ortaya çıkmasında temel hareket noktası olmuştur. Hümanizm içerisinde yeniden yorumlanan insan, ortak değerlerden hareketle evrensellik noktasında bir üst değer olarak kurulmuştur.

Burada çalışmanın da temel bağlamı olması bakımından temel bir hatırlatma yapmak da fayda vardır. Hümanizm akımıyla

Avrupa'nın çok sonraları keşfettiği insan, yüzyıllardır “açı yedirme, çıplağı giydirme” düşüncesi üzerine kurdukları devlet felsefesi ile Tanrı adına yöneten Türk kültüründe çok önceleri keşfedilmiştir. Aynı insan, Türk-İslam sentezinde “*insanı yaşat ki devlet yaşasın*” düşüncesiyle değerlendirilirken, Anadolu’da tasavvuf düşüncesinin etkisiyle de “*ne olursan ol gel*” bakış açısında üst bir değer olarak insan, sevgi ve hoşgörü düşüncesinin ön plana çıktığı görülmüştür. Günümüzde ise bu anlamda bir nitelik değişmesinin yaşandığını söylemek yerinde olacaktır. Özellikle uzun süredir gündemi meşgul eden açılım kavramı üzerinde yapılan tartışmalarda farklılıkların sürekli gündemde tutulması, Türk-İslam sentezinin oluşturduğu insan anlayışının çözümlenmesine kaynaklık ettiği görülmektedir. Dolayısıyla aynı toplum içerisinde farklılık söylemlerinden hareketle oluşan ayrılaşma süreçlerinin hem politik hem de sosyal dil içerisinde kurgulandığı şekliyle bir sorun olduğunu vurgulamak bu çalışma için önem taşımaktadır.

Bu çalışmada temel amaç, bahsi geçen betimlemeleri göz önünde tutarak ilk olarak “hümanizm” akımı olarak ortaya çıkan ve yaygınlık kazanan evrensel insan anlayışını ele almaktır. Çalışmanın diğer kısmında ise hümanizm düşüncesini, 13. yüzyılın en önemli düşünür ve şairlerinden birisi olan Yunus Emre'nin kendisine has “evrensel insan” anlayışı ile ele alarak, “ötekileştirme” problemine karşı dile getirdiği çözümlere, kendi dönemi perspektifinden bakabilmek ve şiirlerinde dile getirdiği önerileri ortaya çıkarmak amaçlanmaktadır. Çalışmanın sonuç kısmında ise son dönemlerde sıkça gündeme getirilen ve topluluklar arası sınırları keskinleştiren “açılım” sürecine Yunus Emre perspektifinden göndermede bulunmaktadır. Burada temel amaç, yüzyıllardır aynı çatı altında yaşayan, Türk-İslam kültürünün harmanladığı Anadolu’da birlikte yaşama duygusunun, ötekileştirme süreçlerini yansıtan söz ve eylemlerle sekteye uğratılma tehlikesine dikkat çekmektir.

Avrupa’da Geç Kalan Bir Özeleştirme: Hümanizm ve İnsanın Yeniden Yorumlanması

Hümanizmi kavramına genel olarak “insancılık” kavramı karşılık gelir. “*Hümanizm, akıllı insan varlığını tek ve en yüksek varlık*

olarak görmekte olan, ayrıca bireyin yaratıcı ve ahlaki gelişiminin rasyonel ve anlamlı bir biçimde doğal yoldan gerçekleştirileceğini ön plana çıkartan bir felsefi akımdır.”¹ Bu felsefi tanımdan da anlaşılacağı üzere, hümanizm, insanı temel konu edinen ve insanın yaşayışını, düşüncesini ele alan bir kavramdır. Buna göre hümanizm, insanın dünya ile kurduğu ilişki içerisinde, yine insanı konu edinen bir kavram olmaktadır.

Hümanizm kavramı düşünce tarihinde farklı dönemlerde farklı anlamlarda kullanılmıştır. Felsefe tarihçisi Betül Çotuksöken kavramın bu çok anlamlı, çok boyutlu yapısına dikkat çeker. Dolayısıyla hümanizm kavramı kendi tarihselliği içinde ele alınmalıdır; ancak hümanizmi genel hatlarıyla tanımlamak olasıdır: “*İnsanın yaşama dünyasıyla kurduğu her bağlantıyı, ilişkiyi yine insan açısından temellendiren bir kavramdır*” hümanizm. “*Şeylerin dizgesi içinde insana özel bir konum veren varsayımlar dizisi*” biçiminde de tanımlanan hümanizm, bu yönüyle bir ekol ya da bir grup doktrin olmanın yanı sıra, dünyayı algılamaya ve anlamaya yönelik genel bir bakış açısını da yansıtır. Bu bakış açısı farklı tarihsel dönemlerde farklı aşamalardan geçmesine karşın Batı uygarlığının temellerinden birini oluşturur.² Her ne kadar evrensel bir anlayış dile getirmeye çalışsa da, hümanizm kavramının, farklı dönem ve toplumlarda, birbirinden farklı anlamlarda kullanıldığı görülür. Bu nedenle hümanizmin ortaya çıkış süreci ve koşulları sağlıklı bir şekilde analiz edilmeli, bu analizler neticesinde bir takım değerlendirmeler yapılmalıdır; çünkü “*hümanizm*” kavramının, daha çok batıya özgü bir kavram veya düşünce olduğu yönündeki genel kabulün arkasında, bu durum yatar. Hümanizm düşüncesinin ortaya çıktığı sürece bakıldığında, bugünkü anlamda kullanılan hümanizm kavramının, batıya özgü bir kullanım olduğu sonucuna ulaşılır.

¹ Ahmet Cevizci, Felsefe Sözlüğü, Paradigma Yayınları, İstanbul, 2005, s. 863.

² Burcu Korucu, Türk Hümanizmi'nin Çeviri Boyutu: Tercüme Bürosu ve Tercüme Dergisi, Yıldız Teknik Üniversitesi SBE (Basılmamış Yüksek lisans Tezi), İstanbul, 2007, s.16.

Genel olarak bakıldığında, hümanizm kavramının, daha çok olumlu durumlar çağrıştırdığı görülür. Hümanizm, insanlık adına ortak değerlerin yaşanmasını sağlama adına olumlu karşılanır. Yani evrensel nitelikte insan sevgisini sağlayacak olan bir kavram olma özelliğine sahiptir. Bu nedenle hümanizm, insanı en yüce varlık olarak kabul eder ve bunun yanı sıra demokrasi ve hürriyet gibi kavramlara oldukça önem verir. O halde hümanizm akımı, düşünce özgürlüğüne önem veren bir akım olarak kabul edilir.³

Hümanizm kavramının kökeni, Antik Yunan düşüncesinde “*insan her şeyin ölçüsü*” diyerek ilk hümanist olarak kabul edilen Protagoras’a kadar uzanır. Fakat kavramın, daha çok Rönesans döneminde ortaya çıktığı kabul edilir. Kavram olarak ortaya çıkışına baktığımızda ise, yine antik döneme bakmak gerekir:

“Latince *humanismus*, insan anlamına gelen *homo* sözcüğünün sıfatlaşmış *humanus* şeklinden gelmektedir. Türkçe *insani* veya *insancıl* sıfatlarının karşılığı olan *humanus* sıfatı, insana ait, insanla ilgili hatta bazen insana ilişkin bir veriyi, bir özelliği, bir olguyu göstermektedir. Cicero, *humanitas* kelimesini Latinceye kazandıran filozof olmuştur. Cicero’ya göre ise *humanitas*, verilmiş bir gerçekten çok, gerçekleşecek bir amacı gösterir ki, bu da insan idealidir.”⁴

Cicero’nun ölümünden yaklaşık yarım yüzyıl sonra ortaya çıkarak Roma topraklarında yayılan Hristiyanlık öğretisi insan ve evrene ilişkin farklı bir kavrayış, farklı bir duyuş biçimi getirmiştir. Bu süreç içerisinde meydana gelen değişimlere bağlı olarak hümanizm kavramının da içeriği değişime uğramıştır. Artık hümanizm insana ilişkin bir ereği karşılamak için kullanılmaz. Tanrısallığı belirten *divinitas* kavramının karşısı

³ Faruk Erem, *Ümanist Doktrin Açısından Türk Ceza Hukuku-Genel Hükümler*, Cilt:I-II, 13.Baskı, Seçkin Yayınevi, Ankara, 1995, s.5.

⁴ Boğos Zekiyan, *Humanizm (İnsancılık)*, İnkılap Yayınevi, İstanbul, 1982, s.17.

olarak, dünyevi olanı, günahkar, zayıf, ölümlü insan yapısını belirtir. Terimin bu kullanılışı Ortaçağ boyunca sürecektir. Ancak klasik kültürün araştırılması, antik çağ metinlerinin incelenmesi anlamında hümanist çalışmalar Ortaçağda da devam etmiştir.⁵

Hümanizm düşüncesinde Aydınlanma döneminin önemli felsefecilerinden birisi Immanuel Kant'ın önemli bir dönemeç olduğu görülür. Kant hümanite düşüncesiyle ilerleme düşüncesini bir madalyonun iki yüzü olarak kabul ederken, ilerlemenin belli bir erke doğru olması gerektiğini ve bu erkin temelinde de insan düşüncesinin olması gerekliliğinden söz eder. İnsan düşüncesi aynı zamanda ahlaki bir idedir de. Kant'ın bu düşüncesi aynı zamanda onun evrensel insanlığa ya da dünya yurttaşlığı kavramına ulaşmak için de temel hareket noktasıdır. Kant'ın "*Dünya Yurttaşlığı Amacına Yönelik Genel Bir Tarih Düşüncesi*" isimli çalışması bu düşüncelerini sıraladığı önermelerden oluşur.⁶

Bu önermeler içerisinde konuyla ilişkili olan ikinci ve beşinci önermelere burada yer vermekte fayda vardır. Önerme 2'de Kant, insanın dünya üzerinde tek akıl sahibi olan varlık olduğuna dikkat çekerek bu aklın ancak gene insanın kendisinde geliştirilebileceğine dikkat çeker. Bu nedenle tarihsel sürecin insanı evrensel bir akla doğru koşturduğu belirten Kant, her şeyden önce insan olduğumuzu ve yüce bir amaç etrafında toplanmamız gerektiğine gönderme yapar. Buraya alıntılanmış olunan 5. önermede ise Kant, insanın en büyük sorununun evrensel adalet yaptırımını uygulayacak bir yurttaşlar toplumuna ulaşmak olduğundan bahsederek tarihin insanlığı böyle bir sürece zorunlu kıldığından söz eder. Sonuncu önermesinde ise bu durumu gerçekleştirmek için felsefeye önemli bir görev düştüğünden bahseder.

⁵ Burcu Korucu, a.g.e, s. 18.

⁶ Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Immanuel Kant. "*Dünya Yurttaşlığı Amacına Yönelik Genel Bir Tarih Düşüncesi*" Felsefe Yazko (felsefe yazıları) Çev: Uluğ Nutku. İstanbul, 1982, Sayı 4.

Bugün gelinen noktaya bakıldığında özellikle geçmiş yüzyılda Batı'nın ve 21. Yüzyıla girerken de ABD'nin dünya genelinde oluşturmuş olduğu izlenim, insanlık kavramından çok uzaklaştırıldığını gösterir. Ayrıca pek çok ülkede şiddet ve iç savaşlar tırmanırken, ülkelerini terk etmek zorunda kalan insanların sayısının da giderek arttığı gözlemlenir. Hümanite düşüncesini ortaya çıktığı dönem itibariyle Avrupa'nın kendine dönük bir eleştirisi olarak yorumlamak gerekirse, bugünün şartları içerisinde dünyanın kendisini daha fazla eleştirmesi gerektiği gerçeği ortaya çıkar. Yapılacak özeleştiriye, Türk tasavvuf düşüncesinde ortaya konan Türk-İslam sentezinin üst değer olarak kurduğu insan ve insanlık anlayışı farklı ve özgün bir model olarak kullanılabilir.

Yunus Emre'de Humanizm ve Ötekileştirme Problemi

Yunus Emre, yetişme biçimiyle bir taraftan Türk-İslam kültürünün yetiştirdiği en büyük tasavvuf erenlerinden biri olarak kabul edilirken, diğer taraftan ise şiirleriyle Anadolu'nun çıkarttığı önemli şair ve düşünürlerinden biri olarak anılmaktadır. Ancak bu kadar bilinmesine ve tanınmasına karşın, hayatı ve kimliğine dair pek bir şey bilinmemektedir. Yunus Emre'nin 1240'larda doğduğu ve 1320'lerde öldüğü bazı kayıtlarda rastlanmaktadır. Yunus Emre uzun bir süre Hacı Bektaş-ı Velî Dergahında çile doldurmuş ve dergaha hizmet etmiştir.

Yunus'un yaşadığı yıllar, Anadolu Türklüğünün Moğol akın ve yağmalarıyla, iç kavga ve çekişmelerle, siyasî otorite zayıflığıyla, dahası kıtlık ve kuraklıklarla etkilendiği yıllardır. 13. yy'ın ikinci yarısı, sadece siyasî çekişmelerin değil, çeşitli mezhep ve inançların, batınî ve mutezilî görüşlerin de yoğun bir şekilde yayılmaya başladığı bir zamandır. İşte böyle bir ortamda, Mevlânâ Celaleddin-i Rûmî, Hacı Bektaş-ı Velî, Ahî Evrân-ı Velî, gibi ilim ve irfan kutuplarıyla birlikte Yunus Emre, Allah sevgisini, aşk ve güzel ahlakla ilgili düşüncelerini, her türlü batıl inanca karşı, gerçek İslam tasavvufunu işleyerek Türk-İslam birliğinin oluşmasında önemli vazifeler

yapmıştır. Yunus Emre'nin bu katkısı kuşkusuz en önemli yansımasını insan ve insanlık kavramına verdiği değerde bulmuştur. Bu nokta bizi doğrudan Batı'nın yeni keşfettiği hümanite anlayışına götürür.

Yunus Emre'de insanın değerlendirilmeye başladığı nokta, insanın karşısındaki muhababına karşı duyması gereken sorumluluk olgusunda başlar. Bu durumu Yunus Emre dizelerinde şu şekilde ifade eder:

Bir hastaya vardın ise, Bir içim su verdin ise
Yarın anda karşı gele, Hak şarabın içmiş gibi

Bir miskini gördün ise, Bir eskice verdin ise
Yarın anda karşı gele, Hulle donun biçmiş gibi⁷

Görüleceği üzere Yunus'ta insan, bütün eksiklikleriyle birlikte sevilmesi gerektiği ona karşı duyulan sorumluluk duygusuyla ifadeleştirilir. İnsanın hasta, miskin ya da yabancı olması önemli değildir, aslolan kişinin onlara karşı yaklaşım biçimidir. Tabii ki bu yaklaşımın temellendirilmesinde tasavvufun temel felsefesi olan Allah sevgisinin de yeri büyüktür:

Ben gelmedim davi için, Benim işim sevi için
Gönüller dost evi için, Gönüller yapmaya geldim⁸

İşitin ey yarenler, aşk bir güneşe benzer
Aşkı olmayan gönül bir kara taşa benzer⁹

Burada Yunus'un hümanitesi Avrupa'nın hümanizminde kendini ayırır. Batı insanı dünya ile kurduğu iletişim biçimlerini

⁷ Sebahattin Eyüboğlu, Yunus Emre, Cem Yayınevi, İstanbul, 1972, s.118.

⁸ Sebahattin Eyüboğlu, a.g.e, s.179.

⁹ A.g.e, s.30.

rasyonel temellerle yeniden sorgular ve hümanizmi bu durum sonucu ortaya çıkarır. Oysa Yunus Emre'nin hümanizmi, metafizik alemle kurduğu iletişim biçimleriyle ortaya çıkar ve insanı ontolojik bir varlık olarak yeniden inşa eder.

Yunus Emre'nin bahsi geçen hümanizm anlayışında, şiirlerinde sıklıkla karşımıza çıktığı biçimde daha çok insan sevgisi ve evrensel insan anlayışına karşı duyulan bir bağlılığın varlığı görülür. Yunus Emre her şeyden önce bir gönül adamı, tasavvuf erenidir. Gönülünde bulunan tek şey sevgidir, bu da hiçbir ayırım yapmadan insanlara duyduğu sevgidir. Kuşkusuz bu bağlamda “Yaratılanı hoş gördük, yaratandan ötürü” mısrasının gönüllere işlemiş önemli bir düşünce olduğu ortaya çıkar :

Elif okuduk ötürü, Pazar eyledik götürü

Yaratılmışı hoş gördük, Yaratandan ötürü¹⁰

Yunus Emre, arka planı İslami değerlerden oluşan Hümanizm anlayışını kusursuz bir şekilde dile getiren ve bu şekilde bugüne kadar gönüllerde yaşamış bir şair olma özelliğini taşır. Toplumun anladığı dilden konuştuğundan topluma daha yakındır. Aşağıdaki dizeleri bu duruma güzel bir örnektir:

Biz sevdik aşık olduk, Sevildik maşuk olduk

Her dem yeni doğarız, Bizden kim usanası¹¹

Yunus Emre, bu özelliğini aynı zamanda şiirlerinin birçok yerinde dile getirirken, yaratana karşı sorumluluğunun en önemli ayağı olarak da insanlara karşı duyduğu ahlaki sorumluluktan kaynaklandığını gösterir. Fakat burada Batı hümanizmi ile Yunus Emre'de Hümanizm tasavvuru arasındaki diğer bir farka dikkat çekmek gerekir. Yunus Emre, Türk-İslam kültürünün ve tasavvufun etkisiyle böyle bir tasavvura sahiptir.

¹⁰ Sezai Karakoç, Yunus Emre, (10.Baskı), Diriliş Yayınları, İstanbul, 2010, s.28.

¹¹ Sebahattin Eyüboğlu, a.g.e, s.116.

Ayrıca Anadolu'nun 13. yüzyıldaki siyasi yapısı da bu durumun oluşmasında önemli bir rol oynamıştır. Batı'da ise Klisenin baskısına karşı rasyonel hedeflerle ön plana çıkan yeni bir toplum ve insan anlayışı inşasından doğan hümanizm, bu anlamıyla Yunus Emre'nin Türk-İslam sentezli anlayışından farklılıklar gösterir.

Yunus Emre, hümanist bir şair olduğu doğrudur; fakat bu hümanistliğin ölçüsü veya kapsamını doğru saptamak gerekir. Hümanizm kavramsal olarak, Yunus'un yaşadığı dönemden daha sonraki bir dönemde, Avrupa'da ortaya çıkan bir kavram olduğu düşünüldüğünde akla Yunus Emre'nin hümanistliğinin nereden kaynaklandığı sorusu gelir. Bu sorunun cevabı, tarihin her döneminde toplumların değişik biçimlerde aradığı "üst bir değer olarak insan" diğer bir ifadeyle "evrensel insan" arayışında yattığı görülür. Burada söz konusu olan evrensellik, elbette dünya genelindeki bütün insanlığı kapsayan bir evrenselliktir. Böylelikle Yunus Emre'nin insan sevgisinin de evrensel bir sevgi olduğu doğrudan ortaya çıkar.

Burada söz konusu evrensellik bağlamı içerisinde Yunus Emre'nin, bütün insanları kardeş olarak gördüğü dikkat çekmekte fayda var. O'nun için insan, sevmeli ve sevilmeli; fakat bu sevgi sadece bir topluma ya da bir halka özgü bir nitelikte kabul edilmemelidir. Bu nedenle Yunus Emre, evrensel insan sevgisinin gerçekleşebildiği ölçüde insanların birbirine sevgi ile bağlanacağı; dünya üzerinde yaşayan bütün insanların daha mutlu ve huzurlu olacağı düşüncesine ulaşır. Bu durum dizelere şu şekilde yansır:

Cümle yaratılmışa, Birlik ile bakmayan
Halka müderris ise, Hakikatte asıdır¹².

Bu dünyaya kanmayalım, Fanidir aldanmayalım
Bir iken ayrılmayalım, Gel dosta gidelim gönül¹³

¹² A.g.e, s.249.

¹³ A.g.e, s.162

Adımız miskindir bizim, Düşmanımız kindir bizim
Biz kimseye kin tutmayız, Kamu alem birdir bize¹⁴

Görüldüğü üzere Yunus Emre’de “birlik” ve “bir” olma düşüncesi sıklıkla dünya insanlarına dönük bir durum olarak betimlendiği görülür. Kuşkusuz bu düşünce tasavvufun tevhid fikrini de çağrıştırmaktadır. Tasavvufta aslolan Allah’ın varlığı, tek ve değişmez bir nitelikte resmedilir. Tevhid ise onun bu niteliğine gönderme yapar. Yunus’un Yaradan’a karşı hissettiği aşk ise O’nu bütün insanlara yaklaşmasına araç olur. Bu anlamıyla aşk, hem insana hem de Yaradan’a ulaşmanın yolunu temsil eder.

Yunus Emre bir dizesinde; “*Biz dünyadan gider olduk, Kalanlara selam olsun*”¹⁵ diyerek, insanlık adına konuştuğunu da ifade eder. Yunus Emre’nin bu satırlarına bakıldığında, “ben” düşüncesinden ziyade “biz” düşüncesinde olduğu ve bütün bir insanlıktan söz ettiği, aynı zamanda herhangi bir farklılıktan veya ötekileştirmeden bahsetmediği görülür. Görüldüğü üzere evrenselliğin vurgulandığı Yunus Emre hümanizminde, Yunus’un, dünyadaki bütün insanlara aynı sevgiyle yaklaştığı şöyle dile getirilir:

Dünya benim rızkımdır, Halkı benim halkımdır¹⁶

Biz kimseye kin tutmayız, Ağyar dahi dosttur bize

Kanda ıssızlık var ise, Mahalle-vü şardır bize¹⁷

Yunus Emre, hümanist yaklaşım içerisinde dünya üzerinde yer alan bütün insanları aynı ölçüde sevmesi bakımından, insanlar ve toplumlar üzerinde herhangi bir farklılığa temas etmemiştir. Belki de Yunus’un bu kadar önemsenmiş olmasının temel

¹⁴ A.g.e, s.102.

¹⁵ A.g.e, s.6.

¹⁶ A.g.e, s.29.

¹⁷ A.g.e, s.102.

kıstaslardan birisi olarak, “*ötekileştirme ve ayırma*” konusunda takındığı tavrı görmek yadsınamazdır. Yukarıda yer verilen dizelerden de anlaşılacağı üzere, Yunus için bütün toplumlar, dünya üzerindeki insanlığı bir araya getirmiştir; bu nedenle toplumlar arasında bir farklılığa temas etmemekte, böylelikle birbirlerini ötekileştirmeyen bir sosyal söylem tasavvurunu dile getirir.

Toplumların birbirini öteki olarak kabul etmemesi yönündeki görüşlerini yansıtan Yunus Emre, bunun en önemli nedeni olarak, üzerinde yaşanan dünyayı, insanlığın ortak malı olarak kabul etmesidir; çünkü bu dünya kimsenin kendi malı değildir ve bu dünya kimseye kalmayacaktır:

Gelin tanış olalım, İşi kolay kılalım
Sevelim sevilelim, Dünya kimseye kalmaz¹⁸

Böylece Yunus Emre'nin bu dizelerinde, birbirini seven bir insanlık içerisinde ötekileştirmenin yapılmaması gerektiği ve bu şekilde bir insan sevgisinin olması gerektiği düşüncesine ulaşılır. Evrensel insan anlayışına bakıldığında, söz konusu insan sevgisinin, ölüm sonrası ile bir ilişkisi olduğu da, Yunus Emre'nin dile getirdiği “Bütün insanlık Allah'ın kuludur. Bu durumda hangi birisine O'nun dairesinden, evinden dışarı çık diyebilirsin ki” dizelerinde karşımıza çıkar.

Yunus Emre, sahip olduğu evrensel insan anlayışından dolayı bütün insanları kucaklamakta ve insanlar arasında hiçbir ayırım ya da farklılık olmadığını düşünür. Yunus Emre'nin bu kadar insan sevgisine sahip olması, Fuat Köprülü'nün de dile getirdiği şekilde, sahip olduğu hoşgörü ile açıklanabilir. Köprülü'ye göre “Yunus Emre'deki hoşgörü, belki de tasavvufun mistik kavrayışından kaynaklanmaktadır. Tasavvufta insanın yüceltilmesinin sebebi, Ahsen-i takvim üzere yaratılmış

¹⁸ A.g.e, s.29.

olmasından ve sıfat-ı ilahiyye'nin onda tecelli etmesinden dolaydır.”¹⁹

Buna göre batılı toplumların ortaya çıkardığı ötekileştirme, hoşgörülerini yitirdiklerine dair bir izlenim ortaya çıkarır. Çünkü bu toplumlarda ortaya çıkan ötekileştirme ile birlikte insanlar ve toplumlar arasında yaşanan sınıfsal ayrımların olduğu görülür. Yunus Emre ise, insandaki bu ilahi sıfatlar yüzünden, hiçbir ayırım yapmadan insanları kucaklar.²⁰

Yunus Emre'ye göre insanların yaşamakta olduğu problemlerin birisinin de “benlik” kavramından ileri gelir. Yunus Emre, insanlar arasında ayırım yapılmaması gerektiğini; aksi takdirde insanın insana hor bakmasının, geleneklere ters düşeceğini dile getirir. Bu nedenle Yunus Emre'ye göre insanlar hiçbir zaman yaptıkları işten, buldukları konumdan dolayı horlanıp, küçük görülmemelidir.

Yunus Emre'nin, varlığın birliğine yönelerek yaratılmışı sevdiği görülür. Ona göre insan bu dünyaya kendini bağlayan maddi unsurlardan kurtulduğunda, sen-ben ayrımı da ortadan kalkacaktır. Yani benlik ortadan kalkacaktır. Böylece kişinin nefsinin terbiye etmesi gerçekleşebilecektir. Hemen hemen bütün dinlerin insana değer verdiği göz önünde bulundurulursa, Yunus'un insan anlayışında din ayrılığının olmadığı da ortaya çıkacaktır. Yani Yunus Emre'nin tasavvurunda yer alan hümanist anlayışa göre farklı dinlere sahip olmak, insanların birbirini sevmesinde engel olmamalıdır. O halde özellikle “din” olgusuna dayanılarak ötekileştirme yapılmaması gerekir :

Sen sana ne sanırsan, Ayruğa da onu san
Dört Kitabın manası, Budur eğer var ise²¹

¹⁹ Fuat Köprülü, Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, Ankara, 1976.

²⁰ Fuat Köprülü, A.g.e.

²¹ Sebhattin Eyüboğlu, a.g.e, s.30.

diyerek ayrılık olmaması gerektiğini ifade ederek, topluluklar arasında ayrımlarının yaşanmaması gerektiği düşüncesi elde edilir. Ona göre insanda önemli olan kişiliktir. Genel olarak baktığımızda insan ya iyidir ya da kötüdür; fakat Yunus'a göre insanın kesinlikle iyi olması gerekir. İnsandaki sahip olduğu kişilik ve buna bağlı olarak iyiliğe yönelmesi, insanın kendisini bilmesine bağlıdır:

İlim İlim Bilmektir, İlim kendin bilmektir
Sen kendini bilmezsin, Ya nice okumaktır²²

Sonuç Yerine: Toplum Olma Hali Yeniden Güncellenmeli

Kavramsal betimlemelerin, her ne kadar belli dönemsel süreçleri ifade ediyor olsa da, aslında eskiden beri varolan durumların değişen koşullara göre yeniden okunması olmak şeklinde kendilerini ortaya koyduğu görülür. Çünkü toplumla ilişkilendirilen durum ve kavramlar, insanların bir araya gelerek yaşamaya başladıkları andan itibaren geçerlidir ve yeni değildir. Değişmeyen gerçeklik toplumun varolması gerekliliğiyle, değişen ise dış çevre koşullarına göre bu varoluşun yeniden tanımlanması gerçeğidir. Gerçi bu süreçte dış çevre koşullarının mı değiştiği, yoksa insanın bilgisinin mi arttığı tam olarak ayırt edilemez ama toplumun her dönem yeniden okunduğu ve farklı perspektiflerle algılandığı değişmez bir gerçekliktir. Sosyal ilişkiler, kültürel pratikler, değer ve inançlar ya da bunların en üstüne koyulabilecek güven kavramı, her toplumun temel açıklayıcısı olmak zorundadır.

Günümüzde adı geçen kavramlara yüklenen anlamlar geçmiş dönemlerle kıyaslandığında belirgin farklılıklar taşıdığı görülür. Avrupa'da yaşanan bu kırılma, özellikle Türk toplumunda da kendini hissettirmiştir. Bu bağlamda postmodern sosyal bilim anlayışı içerisinde farklılıkları ve ötekiliği öne çıkartan söylemler, Türk-İslam toplumdaki dayanışmacı yapıyı olumsuz etkilediği görülür. Sosyal bilimcilerin bu kavramları kullanarak

²² A.g.e, s.251.

oluşturdukları söylem biçimleri ise bu durumun şiddetini artırıyor. Bahsi geçen bu çözüme, Yunus Emre'nin 13. Yüzyılda dile getirdiği felsefi geleneğin ve bu gelenek içindeki kavramlara yüklenen anlamların yeniden gündeme getirilmesini zorunlu kılar, sosyal bilimcilere bu anlamda önemli sorumluluklar düşer. Bütünlüğün sağlanması bağlamında Foucault'a, Derrida'ya ya da Habermas'a başvurmak yerine, Yunus Emre'nin dizeleri sosyal bilimcilere bir davet gibidir:

İşbu meclise gelmeyen, Galip nasihat almayan
Elifle beyi bilmeyen, Okur kişi olur bir gün²³

Bu çalışma böyle bir amaçtan yola çıkarak bir deneme şeklinde hazırlanmış, bundan sonra sosyal bilimciler tarafından yapılacak çalışmalara kaynaklık edeceği düşünülmüştür. Ayrıca çalışmanın asıl kaygısı ise son zamanların moda tartışmaları arasında yer alan demokratik açılımın farklı bir şekilde okunması gerekliliğine dikkat çekmek olmuştur. Bu okuma, siyasi ve sosyal içerikli güncel tartışmalara girmeden Yunus Emre'nin insanlık düşüncesi üzerinde kurduğu hayat felsefesini ve bunun ifade biçimlerini ele alınarak gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın teorik arka planını ise, Avrupa'nın hümanizm anlayışı ve bu anlayışın Anadolu'da 13. yüzyılda Türk-İslam toplumunun bütün derinliğiyle işlediği düşüncesi oluşturmuştur. Bu bağlamda ilk olarak hümanizm felsefesi ele alınmış arkasından Yunus Emre'nin insan sevgisi ele alınmıştır.

Çalışmada üzerinde çok derinlemesine inilmeden dikkat çekmeye çalışılan en belirgin nokta, bahsi geçen insan sevgisi üzerinden hareketle, siyasi ve sosyal tartışmaların aktörlerinin içerisine düştüğü metodolojik hatadır. Bu hata kuşkusuz farklılıklar kavramı üzerinden kurgulanan söylemlerin peşi sıra insanları ayrıştırma sürecini de beraberinde getirmesidir. Farklılıklara yapılan vurgu, her grup için diğeri üzerinden kendini tanımlamasına yol açabilmek tehlikesine açıktır. Bir topluluğa; *“sen a niteliklerin ve b niteliklerinle diğerklerinden*

²³ A.g.e, s.231.

farklısın” demek, o topluluğun yerini toplum içerisinde daha görünür kılmaz. Aksine başka bir topluluğu; “*ben de x özelliklerim ve y niteliklerimle daha farklıyım*” biçiminde ortaya çıkarabilir. Oysa Yunus Emre’nin vurguladığı biçimde ortaklıklara vurgu yapmak ve özellikle politik dilde daha bütünleştirici bir söylem kullanmak metodolojik açıdan daha doğru durmaktadır ki Yunus Emre bu durumu şu şekilde ifade eder;

Cümle yaratılmışa, Birlik ile bakmayan
Halka müderris ise, Hakikatte âsıdır²⁴.

Burada entelektüellere de önemli bir sorumluluk düşer. Ancak birlik düşüncesi temelli bir okuma kuşkusuz belli bir entelektüel olgunluğa erişmeyi de gerektirir. Bu olgunluğa erişmiş olmanın pek kolay edinilen bir erdem olmadığı da görülür. “Aydın sendromu”na yakalanmış entelektüeller, çoğu zaman pek çok konuda aynı metodolojik hatayı yapar. Farklılıklara yaptıkları vurguyla, azınlığın hakkını savunduğu yanılışına kapılarak hem kendisine hem de içinde bulunduğu topluma yabancılaşır. Oysa Yunus’un olgunluğu bu noktada örnek alınacak bir özelliktedir:

Dögene elsiz gerek, Sögene dilsiz gerek
Derviş gönülsüz gerek, Sen derviş olamazsın²⁵

Burada kuşkusuz temel bir itiraz yükselebilir. Her toplumsal yapının farklılıklardan örülü olması kaçınılmaz bir durumdur. Ancak burada gözden uzak tutulmaması gereken nokta toplumu ayakta tutan temel yapının, ortaklıklardan örülü gelenek, kültür ve diğer kurumsallaşmış unsurlardan oluştuğu gerçeğidir. Anadolu coğrafyası üzerinde yaşayan topluluklar için bu ortaklıklar kuşkusuz Türk-İslam kültürünün oluşturmuş olduğu sosyal gerçekliktir. Burada yapılması muhtemel bir hataya daha dikkat çekmek gerekir ki özellikle bu hatanın “*din*” olgusu üzerinden yola çıkan söylemlerde karşımıza çıktığı görülür.

²⁴ A.g.e, s.249.

²⁵ A.g.e, s.214.

Buna göre dinin burada sadece bir alt sistem olarak var olduğunu kabul etmek gerekir ve üst bir sistem olarak araçsallaştırılmaması gerektiği iddia edilebilir. Sosyolojik olarak aslıyan dinin ibadet pratiklerinden sıyrılarak törenselleşmesi, mitleşmesi ve böyle kültürün içine karışarak oluşturmuş olduğu sentezdir.

Kimi zaman Türk Müslümanlığı kimi zaman ise halk Müslümanlığı olarak dile getirilen bu anlayış, toplumun kültürel yapısına daha uygundur, ki Osmanlı döneminde Anadolu'nun belli yerlerinde Rumeli'de ve Balkanlar'da kurulan tekkelerin ve zaviyelerin bu amaca dönük olarak geliştirilmiş bir politika olduğu somut olarak yansımaları bulmuştur. Bu anlamda Osmanlı'da şeyhülislam'ın temsil ettiği dini biçimlerle tekkelerin ve dervişlerin temsil ettiği dini biçimler arasında belirgin söylem ve pratik farklılıkları da vardır. Bahsi geçen bu durum, aynı zamanda Yunus Emre'nin topluma daha yakın olduğunu gösterir ve insan düşüncesinin de temel mantığını ortaya koyar:

Çalış kazan ye yedir, Bir gönül ele getir
Yüz kabeden yeğrekdir, Bir gönül ziyareti²⁶

Bir kez gönül yıktınisa, Bu kıldığın namaz değil
Yetmiş iki millet dahi, Elin yüzün yumaz değil

Bir gönülü yaptın ise, Er eteğin tuttun ise
Bir kez hayır ettin ise, Binde bir ise az değil²⁷

Yunus Emre der hoca, Gerekse bin var hacca
Hepisinden iyice, Bir gönüle girmektir²⁸.

Böylece insan, ontolojik bağlarıyla bir üst değer olarak karşımıza çıkar ve Allah'ın bir yansıması olduğu için seilmeye

²⁶ A.g.e, s.145.

²⁷ A.g.e, s.161.

²⁸ A.g.e, s.251.

değer olur. Sonuçta ise insanı sevmek, ona değer vermek ise Allah'a giden yolun da ta kendisidir. Son olarak Yunus Emre'den bir alıntıyla, toplumda kullanılacak söylem biçimlerinin etkisi bağlamına atıfta bulunmak bakımından çalışmayı tamamlamak gerekirse;

Söz ola kese savaşı, Söz ola bitire başı
Söz ola ağılı aşı, Bal ile yağ ede bir söz²⁹

KAYNAKÇA

- Ahmet Cevizci, Felsefe Sözlüğü, Paradigma Yayınları, İstanbul, 2005.
- Boğos Zekiyan, Humanizm (İnsancılık), İnkılap Yayınevi, İstanbul, 1982.
- Burcu Korucu, Türk Hümanizmi'nin Çeviri Boyutu: Tercüme Bürosu ve Tercüme Dergisi, Yıldız Teknik Üniversitesi SBE (Basılmamış Yüksek lisans Tezi), İstanbul, 2007.
- Faruk Erem, Hümanist Doktrin Açısından Türk Ceza Hukuku-Genel Hükümler, Cilt:I-II, 13.Baskı, Seçkin Yayınevi, Ankara, 1995.
- Fuat Köprülü, Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, Ankara, 1976.
- Immanuel Kant. "Dünya Yurttaşlığı Amacına Yönelik Genel Bir Tarih Düşüncesi" Felsefe Yazko (felsefe yazıları) Çev: Uluğ Nutku. İstanbul, 1982, Sayı 4.
- Sebahattin Eyüboğlu, Yunus Emre, Cem Yayınevi, İstanbul, 1972.
- Selim Yağmur, Yunus Emre Divanı, Dergah Yayınları, İstanbul, 2008.
- Sezai Karakoç, Yunus Emre, (10.Baskı), Diriliş Yayınları, İstanbul, 2010.
- Yunus Emre, Yunus Emre Divanı, Say Yayınlar, İstanbul, 2006.

²⁹ A.g.e, s.298.